

HUBERT ILDIKÓ

Baróti Szabó Dávid és a Magyar Minerva körének szellemi kapcsolódása

Baróti Szabó Dávidra (1739–1810), az ex-jezsuita költő halálának kétszázadik évfordulóján, (2019 novemberében), ötödik kötetének bemutatójával emlékeztünk meg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központban. Szabó Dávid *Futó versek 1810'* című kötetét, megjelentetése ellenére sem tekintettem lezártnak, hiszen korabeli folyóiratok szerzői hírt adtak már a halála után is, az itt-ott felbukkanó verseiről, forrásmegjelölésként az adatot szolgáltató személyt nevezve meg. A sajtó alá rendezett kéziratokból következtetni lehetett, hogy a költő 1810-es versgyűjteményének létezett ma ismeretlen variánsa, ennek előkerülése újabb versvariánsokkal, esetleg versekkel bővítheti a készülő kritikai kiadást. Ezért került alcímként a *Munkapéldány* megjegyzés a „Széphalom Könyvműhely” által megjelentetett kiadásba.

A *Futó versek 1810* ajánlása Pyber Benedeket, Baróti Szabó kedves tanítványát szólítja meg. Róla (is) szó esik ebben az írásban, illetve azokról a szellemi kapcsolódási pontokról, amelybe az országosan ismert költő és tanítványa bekerült. Ilyenek az erdélyi tudományszervező Aranka György; a kultúrát mecénásságával támogató keszthelyi gróf, Festetics György és a velük különböző kapcsolati viszonyban lévő, alakuló és meglévő ismeretségeket összefogó Pannon táji költő, Takáts József. Közös törekvésök volt, hogy szolgálni akarták a magyar nyelv, kultúra és irodalom ügyét. Azok a levelek – koncentrálna Baróti Szabó Dávidra – amelyet időnként a kutatók közzé tettek egyéb háttérinformációk hiányában, csak hiányos magyarázattal szolgálhattak a címzettek egymáshoz való kapcsolódásához. Baróti Szabó esetében például nem találtuk okát Festetics György Baróti Szabó könyvkiadását támogató ígéretének; vagy Pyber Benedek és Aranka György levélváltásának, de verseskötetének egyik verstémájának sem (*A' vitorlás hajójú Balatonról*).

Szerencsére a történelem viharai nem minden levéltárat pusztítottak el, így a kutatók feltárhattak olyan anyagot is, (pl. Stohl Róbert: *Fragmenta Takatsiana*²), amely hirtelen kiélestitte, megmagyarázta azt a viszonyrendszert, amely – ha rövid ideig is – együtt tartotta, levélváltásra készítette az egymást csak hírből ismerő személyeket (például Aranka Györgyöt, Baróti Szabó Dávidot és Pyber Benedeket).

A felsorolt nevek közti kapcsolati hálót, ahogy fentebb utaltunk rá, Takáts József, – a dunántúli írói kör egyik vezéregyénisége – alakította. A *Magyar Minerva* könyvkiadó szervezet megteremtésének elképzelésébe vonta be munkatársként vagy mecénásként valamennyiüket. Baróti Szabó Dávidot is. S Baróti Szabó kortársaként meg-

írta annak munkásságáról, emberi mivoltáról a józan mérlegelés, tisztességes hangú levelét Aranka Györgynek. Erre a levélre³ szeretném rövid írásom zárásaként (részleteinek újra közlésével, betűhív átírásban) felhívni a figyelmet, kiemelni egy 1935-ös adattári közleményből.

Baróti Szabó Dávid – aki révén Aranka György hallhatott Pyber Benedekről –, beszámolt Arankának 1799-dik évi nyugdíjaztatásáról, s arról, hogy a telet tanítványa birtokán fogja eltölteni. A jezsuita rend eltörlésével életmódváltásra kényszerülő, a tanítást befejező – s ezzel lakhatás nélkül maradó – Szabó, a már folyó *Magyar Minerva* tervezett munkálataiban kevésbé tudott tevélegesen részt venni, ekkor írt levelei mintha erre utalnának. (A kiadó meglévő szervezeti keretei 1799-re már fel is bomlottak.)

Pyber Benedek⁴ és Aranka György erdélyi tudós első levélváltását⁵, valószínűleg nem sok előzte meg 1799 előtt. Pyber leírja Arankának, hogy virti birtokán élete végéig vendégül akarja látni egykori tanárát, Baróti Szabó Dávidot. (A költő ekkor még maga sem sejtette Pyber Benedeknek szándékát.) Pyber : „[...] de én más szándékkal vagyok, s remélem, hogy Szabó Ur sem fogja állandó itt maradását [...] megtagadni, – tartozom én ezzel olly igazán néki mint nevelőmnék; mint Attyáimnak fiúi engedelmességgel. Noha meg vallom: nem győzöm eléggé betsülni Anyai Nyelvünk mellett szünetlen hasznos fáradozásait, és vágyszer Kész volnék érette mindenre; valamint Bizony minden Tudós Hazánk fiának kívánok szolgálni, a hol tsak töllem kitelhető.” Aranka felfigyelhetett e nem szokványos gesztusra, mert Pyber Benedektől más, Arankának küldött egymás tiszteletéről tanúskodó levél is fennmaradt. (Sajnos Pyber Benedek Seneca fordítása, amely után Aranka érdeklődött úgy tűnik, kéziratban maradt.)

Az erdélyi Aranka 1799-ig nemcsak Pyber Benedeket nem ismerte, hanem költőnkkel sem állt közvetlen kapcsolatban,⁶ bár Szabóval a pályakezdés fiatal éveiben több helyen is összefuthattak volna Erdélyben. Sőt 1794-ben is, amikor Aranka György az Erdélyi Nyelvművelő Társaságnak tagokat toborozni jött Pestre⁷ akkor is. A személyesebb ismerkedés kezdeményezője a levélírás időpontjában, az erdélyi tudós lehetett, aki a *Magyar Minerva* tervezett könyvkiadói vállalkozás cenzori bizottságába került Baróti Szabóval együtt, Takáts József elgondolásaként. Takáts mindkettőjünkkel régebbi időktől jó kapcsolatban állt, Aranka Györgyöt Festetics György fiával meg is látogatták országjáró körútjukon, 1797-ben.⁸ (Aranka György az Erdélyi Nyelvművelő Társaság tagjai közé választotta Takátsot. Sőt, a „Nyelvművelő Társaság haszonvető munkás tagjai neveiknek lajstroma” a virti Baróti Szabó Dávid nevét is felsorolta!⁹)

Takáts József irodalomszervezői szerepe, könyvkiadást szorgalmazó buzgalma (*Magyar Minerva*¹⁰ stb.) az utóbbi évek kutatásai nyomán vált dokumentálttá,¹¹ ismertebbé. Festetics György¹² fiának kilenc évig nevelőjeként, majd a Georgikon könyvtárosaként igyekezett a gróf figyelmét (s nyilván az ezzel járó anyagi támogatását is) ráirányítani kortárs szerzőkre, s a könyvtár állományának gyarapításával

műveikre is. Például Takáts, Festetics György ígéretét nyerte el egy leendő Baróti Szabó mű kiadására, amiről Baróti Szabót tájékoztatta is,¹³ más alkalommal a gróf balatoni hajójára vésendő feliratot, költeményeket ajánló versengés hozta össze Batányi Jánostól kezdve az alkotókat, s a beérkezett művek értékelését Takáts intézte. (Nem kizárt, hogy Baróti Szabó *A' vitorlás hajójú Balatonról. 1798*¹⁴ versét erre az alkalomra írta.) Takáts a grófnak egyik jelentésében arról tett említést, hogy Baróti Szabó Dávid Pyber Benedekkel tervezi a neves könyvtár meglátogatását Keszthelyen. Még az időpontot is megadta. Más helyütt Takáts (valószínűleg Baróti Szabó kérdésére) írta, hogy Festetics, a Baróti Szabó által grófnak felajánlott verset köszönettel fogja fogadni, ha elküldi. A bevezetőben már emlegetett *Futó versek. 1810* című kötet nyitó költeménye (a kézirat elrendezését követve) Festetics Györgynek ajánlott. Első sorainak költői indításából (*Éjszaka volt, s az ezüst-szarvú hőléd fényre szobámba / Be-remegett. Mély tsendesség váltotta-fel a múltt// Nappali zajt. ...stb.*) csúszik át a vers az álomba, ahol megjelennek az ókori istenek örök erényeket magasztalva, éljent kiáltva a közhaszonért munkálkodó Festeticsre.

Baróti Szabó nevével Festetics György a *Magyar Minerva* könyvkiadói vállalkozás elindításakor találkozhatott ismét (ha addig nem ismerte volna), amelynek nemcsak támogatója volt kezdetekben a gróf, hanem tevékeny tagja is. Baróti Szabó ebben a munkálatban az induló sorozat nyomtatásbéli csinoságának stb. ellenőrzésére vállalkozott.¹⁵ Előzmény: a szervezet működéséhez Magyarország egész területén, különböző neves tudósokat kértek fel terjesztésre – Kassáról Baróti Szabót.

Erdélyből „Aranka György és Varga Márton neve nem véletlenül szerepel a közreműködők között: mindketten annak az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságnak tagjai, amely Takátsot szintén tagjának tudhatta.”¹⁶ Takáts igyekezett megszerezni Festetics támogatását is a Nyelvművelő Társasághoz, ő maga egy kéziratát küldte el kiadásra.¹⁷ A Társaság 1793-as megalakulásakor Baróti Szabó és Gvadányi József verseikben üdvözölték Aranka Györgyöt és a Társaságot.¹⁸

Baróti Szabó a már hivatkozott Arankához írt levélben tanítványának Seneca fordítását emlegette, sőt ennek kiadását Kultsár István (Baróti Szabó tanítványa) javasolta, amikor a *Magyar Minerva* cenzori tagjai számba vették a kiadható műveket.¹⁹

Aranka György érdeklődése tehát nem volt véletlen Baróti Szabó és Pyber Benedek közelebbi megismeréséért. Takáts alább közreadott levélrészlete erre az érdeklődésre válaszolhatott. Mindenképpen oda kívánczik a Baróti Szabóról készített metszetek portréi mellé. Ahogy Takáts József és Aranka György művelődésszervezői elképzeléséhez csatlakozó Baróti Szabó kiállása is.

„Méltóságos Úr, Érdemem felett való drága Barátom Uram!
[Részletek Péteri Takáts József Aranka Györgyhez írt levéléből²⁰]

Július vége felé írott levele Nagyságodnak csak október elején érkezett Keszthelyen kezemhez, minekutána ti. vissza tértünk olaszországi utazásunkból. Egy-két hetet barátimnak látogatásokban töltvén el, csak Bécsbe jövetelünkkel felelhetek meg kötelességemnek.

A drága levélnek foglalhatja a magyar nyelv tökéletesítését óhajtja, és keresi: én csekély vélekedésemet a Méltóságos Úrnak engedelme szerint, rövideden és egész egyenességgel bátorkodom közleni.

Baróti Szabó Dávid Urat tartom azon magyarnak, aki anyanyelvéért még koporsójának széljénél is buzog, aki benne szerencsésen fáradozott, úgy hogy az élők közül senki sem fogható hozzája. Halhatatlanok lesznek érdemei, hogy az elavúlt, a gondatlanság által haldokló, vagy a két hazának szegleteiben áporgó szavakat összeszedvén, a tudós világgal közlé, hogy a hasznavehetőket kiszemezze, a könyvbéli nyelvben éljen vélek, és pótolja a szembetűnő szükségét. Nincs olyan környék hazánkban, melyet tökéletes példa gyanánt lehessen követni. Non omnis fert omnia tellus.²¹ Nincs oly szegelet, melyben valami jó ne találtatnék. A szemes munkásé az öszvegyűjtés, a józan tudósé a választás. Ha valamit Erdélyben nem értenek, amivel sok helyen élnek Magyarországon: még nem következik, hogy az rossz, paraszt szó; és úgy viszontag. Akármelyik nyelvnek csekély volt az eredete, a köznép a kezdője, és leghívebb megtartója. Ehhez kell valóban folyamodni, ha ki a tős szavakat akarja felkeresni, és a vélek való élés módját kitanulni. Így cselekedett Faludi²² is; megvallja ő, hogy a parasztoktól tanult egyik, akit klasszikusnak tarthatunk magyarul: és ő volt valóban egyik, akit klasszikusnak tarthatunk nyelvünkben.

Szabó Dávid, ha folyóbeszédben írt, soha nem rontotta a nyelvet, a lábra szedett versekben²³ néha felzavarta a szavakat.²⁴ E nem volt csuda. Szoros volt a korlát, útmutató nélkül dolgozott. De ebben is úgy megjobbította magát, hogy versei, mind a belső tűzre, mind az igaz római ízlésre, mind a számra, mind a könnyű folyamatra nézve hasonlíthatatlanok. Szép dolog, hogy egy megaggott szerzetes megismerte hibáit, megjobbította azokat. Ha ritkább szavakkal élt, ezt hozta magával költői hivatal; ezt azon szent iparkodás, hogy a nyelvet sovány parlagodásából termékenyebb mezővé akarta változtatni. Kimondhatatlan, mi sokat segített a serény ifjúságon. Ha a közrend éppen nem olvashatja, az az oka, mert minden újságtól, ha még oly jó, oly hasznos is, irtózik; a tudósok, ha unalommal olvassák, vagy restségeknak, vagy megelőzött ítéleteknek, vagy megromlott – vagyis inkább ízetlen ízeknek tulajdoníthatják.

Átaljában oly nagy az embereknek természeti önnön szeretete, hogy a maga hibáit nem látja, másét pedig nagyító üvegek által szemléli. Én ugyan több értelmes magyaroknak ösztönzésére újra megkértem Szabó Dávidot, hogy költeményes munkáit jó kiválasztással újra készítse el a sajtó alá; és minekelőtte behunyja szemeit, ajándékozzon meg a Magyar Phraseológiával, melyben régóta dolgozik, s amelyre oly nagy szükségünk vagyon, ő mind orator, mind poéta. Olvasta és gyökeresen érti a régieket, meg tudja külöm[n]böző értelmekeket példák által mutatni. Itt lészen helye, hogy meghatározza, ki, és hol élt a szóval, a mondással. A hiba alól kétségkívül ő sincs kivéve, mert ember, de talán még sem lehet neki mindent, oly sok vétkül tulajdonítani. Hogy pásitos írta pasintos helyett, a közönséges kiejtést követte: úgy a pasintost sokkal többen vethették volna, mint hibát, szemére. Fil'mile, és ajkainn igen szabad szabadságok. Hány ilyen vagyon a legnevezetesebb római és más nyelvű költőkben, úgymint periculum, gubernaculum. Fil'mile legalább jobban hangzik az olyan fülben, mely a monotoniat érzi, és sínli, mint

Filmile. Csend nem tudom, miért volna paraszt szó; csendes talán nem az? pedig bizonyosan csendből származik, valamint gondos gondból, kedves kedvből, nedves nedv[ből]. Ha még ilyen szükséges, és természetes szófejtés sem volna szabad, mondjunk le a nyelv-mívelésről. [...]

Reményilem, jó néven fogja venni Méltóságos Úr, hogy Szabónak, s őbenne más finomabb ízű írónak pártját fogtam. Lehet, hogy csalatkozom, de hogy úgy ne ítéljek, amint irtam mind nélkül addig nem lesz hatalmamban, míg az ellenkezőről okok által meg nem győztem. Igen nehéz dolog az ízlés dolgáról vetélkedni. Egynek az csúnya, ami másnak szép. [...]

*Az ifjú grófom,²⁵ és Görög úr üdvözléseket küldik. Én magamat Nagyságod tapasztalt kegyességébe továbbra is ajánlván, a legigazabb tisztelettel szünet vagyok a Méltóságos Úrnak alázatos hív szolgája
Bécsben, 9ber 2dikán, 1798.*

Takáts József m.k.

JEGYZETEK

- 1 BARÓTI SZABÓ DÁVID, *Futó versek, 1810*, sajtó alá rend. és az utószó: HUBERT Ildikó, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2019
- 2 STOHL RÓBERT, *Fragmenta Takatsiana: Források és kiegészítések péteri és tети Takáts József (1767–1821) életrajzához*, doktori disszertáció, Szeged, 2009. <http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1313/3/stohl-diss.pdf> (2021. május 14.)
- 3 CSÜRY BÁLINT, *Aranka Györgyhez írt ismeretlen levelek [1798]*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1935, 52–54.
- 4 A Gyerkényi Pyber-család Komárom megyei család, mely kiterjedt Fejér, Pozsony, Nógrád megyékbe is. Baróti Szabó Pyber Ferencsel került barátságba, valószínűleg komáromi tanársága idején. Pyber Ferenc (Gyerkényi), Pyber Benedek apja, főadószedő (†1789). Pyber Benedek (1758–1823), Komárom vármegyei táblabíró, alispán. Az ő meghívására telepedett le Virten a költő. A Pyber-család külön házat építtetett számára, ahol nyugodtan dolgozhatott, fogadhatta író barátait, látogatóit.
- 5 ENYEDI György, *Aranka György és Pyber Benedek levélváltása*, Magyar Könyvszemle, 1999, 343–346.
- 6 CSÜRY BÁLINT, *Baróti Szabó Dávid két levele Aranka Györgyhez, [1798]*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1935, 54–58.
- 7 DÁVID Péter: „*Itt van a' legvégső óltára Pallásnak*”: Erdélyi tudományos intézmények a XVIII. század végén, doktori disszertáció, Szeged, 2009, 62 http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/921/1/david_peter.pdf (2021. május 14.)
- 8 Tisztelgő látogatást tettek Aranka Györgynél, az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság titkáránál is. Tudjuk azt is, hogy október 1-jén, amikor Arankával találkoztak, Takáts, a gróf nevében előfizetett a Társaság munkáira, öt forint értékben. (STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 82.)
- 9 JAKAB Elek, *Aranka György és az Erdélyi Nyelvművelő és Kéziratkiadó Társaság*, különnyomat a Figyelő márciusi füzetéből, Budapest, 1884, 37: „A Nyelvművelő Társaság

haszonvehető munkás tagjai neveiknek lajstroma. Vers szerzésre. P. P. Bolla Márton Rector Kolozsváron, Baróti Szabó Dávid Virten, Csokonai Mihály Komáromban (vagy ott a hol van), Sípos Pál szászvárosi ref. pap, Édes Gergely Vásonyban, Takács József Bécsben.”

- 10 Takács 1797-ben nyújtotta be – a címe ekkor még nem eldöntött – tervezetét Festetics Györgyhöz, egy kiadvállalat megindításáért. A *Magyar Minerva* 1798-ban indult meg. Sajnos a meglévő szervezeti keretek 1799-re felbomlottak, de a kiadás Takács támogatásával még megjelentett műveket. Takács „: Áprilisban ezért újabb levelet intézett a grófhoz, amelyben kérése mellé azt az ajánlatot tette, miszerint lemondana minden, könyvből származó bevételéről, hogy a *Minerva* következő kötete megjelenhessen. Amint írja, „Gyűl apródonként annyi költség az első ezer forint’ maradékjához öszve, hogy Virág Benedek’ vagy Szabó Dávid’ feddhetetlen munkáit ki lehessen hová hamarább adni”. STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 110–111: Takács József levele Festetics Györgyhöz, Bécs, 1799. április 26.
- 11 STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 96–115: A Magyar Minerva története
- 12 Festetics György (1755–1819), a keszthelyi Georgikon, s Helikon alapítója, költők (Péteri Takács Józsefé is) támogatója. Péteri Takács József nyugdíjat kapott tőle elválásuk után is.
- 13 „A’ mint a’ múltt 8bernek 22dik napján íra Bétsből Takács József barátom, a’ jövő esztendőben Mélt. Gróf Festetich György’ költségén nyomtatásra fognak adatni újra-ki-dolgozott Költeményes Munkáim.” – említette Arankához írt levelében. CSÜRY, *Baróti Szabó Dávid két levele*, (6. j.), 55.
- 14 BARÓTI SZABÓ Dávid, *Meg-jobbított, ’s bővített költeményes munkáji, Második kötet*, Komárom, Weinmüller, 1802, 41.
- 15 STOHL, *Fragmenta Takatsiana*, (2. j.), 102.
- 16 Uo. A *Magyar Minerva* elindulásakor huszonkét fő a saját munkáját ajánlotta fel (Baróti Szabó is) tizenegyen más munkáját javasolták, (például Kultsár István Pyber Benedektől Seneca filozófiai munkáit), huszonketten még készülő munkájukat ajánlották fel kiadásra.
- 17 DÁVID, „*Itt van a’ legvégső óltára Pallásnak*” (7. j.), 88.
- 18 HOFBAUER László, *Az erdélyi akadémiai mozgalmak története a legrégebb időktől az imperium változásáig*, (Erdélyi Adatbank), 707. = http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf9321.pdf
- 19 Pyber Benedek Seneca leveleinek fordítására több tanulmány is utal, de az kéziratban maradt. BARTAL Antal, *A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak művelése hazánkban*, Budapest, 1874, 137.
- 20 CSÜRY Bálint, *Péteri Takács József levele*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1935, 52–54.
- 21 Vergilius 4. eclogájának 39. sora „*A föld meghoz, mindenfele mindent*”
- 22 Faludi Ferenc költő (1704–1779).
- 23 időmértékben írt versekre, verslábakra utal
- 24 A beszédben megszokott szórendet
- 25 gróf Festetics György (1755-1819) Pál nevű fiáról van szó.